

**ЖЕНЕВСКИТЕ КОНВЕНЦИИ –
ПРАВНА ОСНОВА ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕТО НА
ХУМАНИТАРНО ПОДПОМАГАНЕ ПО ВРЕМЕ НА ВОЙНА
И ЗА ДЕЙНОСТТА НА ЧЕРВЕНИЯ КРЪСТ**

На 12 август 2009 г. светът чества 60-годишнината на четирите Женевски конвенции за защита жертвите на войната.

XX век – свидетел на две световни войни, на употребата на химически и ядрени оръжия и на рекорден брой (особено цивилни) жертви на въоръжени конфликти, може с право да бъде наречен „Век на войната“. Той е също така столетието, създало най-важните международни хуманитарно-правни договори.

Днес, 60 години след приемането на Женевските конвенции, безпрецедентните усилия в областта на посредничеството, разрешаването на конфликти и мироопазването все още не са довели до постигането на всеобщ мир. Войната се е превърнала в клане. Човечеството се е вцепенило пред реките от кръв, грамадите от трупове и опустошителните разрушения в годините на новото хилядолетие. Милиони жертви се нуждаят от нашето съчувствие, закрила и помощ, тъй като планетата ни продължава да се разтърсва от братоубийствени конфликти и страдания, причинени от социално неравенство, бедност, етническа нетърпимост, брутални ситуации на окупация и стремежи за налагане на диктат.

Целта на Женевските конвенции – най-важната съставка на международното хуманитарно право, е ограничаване на човешките страдания по време на въоръжен конфликт и предотвратяване на зверствата, варварските изстъпления и деградацията.

На 12 август 1949 г., след продължителна международна дипломатическа конференция в Женева и благодарение на усилията на Червения кръст, стреснатото от ужасите на Втората световна война човечество предприема решителна стъпка към утвърждаването на усъвършенствани и всеобщи норми за хуманност при въоръжен конфликт.

Четирите Женевски конвенции от 1949 г. представляват съвкупност от правила за закрила на жертвите на въоръжен конфликт – лицата от състава на въоръжените сили, които са излезли от строя, независимо дали са ранени, болни, претърпели корабкрушение или военнопленници, както и гражданското население и изобщо всички лица, които не участват или са прекратили участието си във военните действия. Днес тези конвенции са универсално признати, а приетите на 8 юни 1977 г. два Допълнителни протокола към тях доразвиват предоставяната закрила на определени категории лица и обекти и регулирането на средствата и методите за водене на сражение както при международни, така и при немеждународни въоръжени конфликти.

Международното хуманитарно право и Червеният кръст имат един и същ произход. Във вечерта на кървавата битка при Солферино (Италия) през 1859 г. Анри Дюнан, ужасен от страданията на десетките хиляди ранени, агонизиращи безпомощно на бойното поле без каквито и да било медицински грижи, потърсва начин за предотвратяване на тези страдания при бъдещите войни. Неговите идеи, които довеждат до зараждането както на Червения кръст, така и на международното хуманитарно право, са намерили израз в прочутата му книга „Спомен от Солферино“. Те срещат благоприятен отклик в цяла Европа и особено в собствената му страна Швейцария и са приведени бързо в практиката.

Тези идеи включват:

- Създаването в мирно време на дружества, които да могат да оказват помощ на ранените войници по време на конфликт и по този начин да действат като спомагателни звена към медицинските служби на въоръжените сили, коригирайки техните недостатъци и слаби страни. Въпросните дружества за оказване на помощ се превръщат в националните дружества на Червения кръст или Червения полумесец;

- Основаването на „Международен комитет за оказване помощ на ранените военнослужещи“ – неутрална организация за съдействие при въоръжен конфликт. Въпросният комитет, който е учреден в Женева през 1863 г. от Анри Дюнан заедно с още четирима видни жители на този град (Гюстав Моание, ген. Гийом-Анри Дюфур, д-р Луи Апиа и д-р Теодор Моноар), е предшественикът на Международния комитет на Червения кръст;
- Свикването от швейцарското правителство на Дипломатическа конференция, която през 1864 г. приема „Конвенция за подобряване участието на ранените в състава на воюващите армии“. Тази конвенция поставя крайъгълния камък на съвременното международно хуманитарно право: тя постановява, че на ранените или болните лица от състава на въоръжените сили трябва да се оказва помощ без каквато и да било дискриминация и независимо към коя страна принадлежат; че медицинските заведения, персонал и оборудване трябва да бъдат зачитани; че те ще са обозначени с отличителна емблема – червен кръст на бял фон, и че акциите на санитарните формирования по време на конфликт ще бъдат считани за неутрални и не представляват израз на подкрепа за никоя от воюващите страни. Създаденият през 1878 г. Български Червен кръст прилага за първи път на Балканите тази първоначална Женевска конвенция – по време на Сръбско-българската война през 1885 г., когато съдейства за размяната на военнопленници и организира превързочни пунктове за ранените, подпомогнат от Сръбския Червен кръст, който допуска и улеснява свободното преминаване на хуманитарна помощ.

Разпоредбите на международното хуманитарно право са усъвършенствани на няколко етапа от 1864 г. насам. Кръгът на законово защитените лица значително нараства в резултат на натрупания от човечеството ужасяващ опит, който, подобно на битката при Солферино, разкрива недостатъчната закрила за жертвите. Тази закрила е разширена през 1899 и 1906 г., обхващайки и претърпелите корабкрушение лица от състава на въоръжените сили. През 1929 г. отново в Женева е повишена международноправната защита на военнопленниците, дотогава закриляни само от нормите на обичайното право и Хагските конвенции.

През 1949 г., след безпрецедентната бруталност на Втората световна война, съществуващите конвенции са ревизирани и допълнени под формата на съвременните Първа, Втора и Трета Женевски конвенции, регламентиращи подробно третирането на ранените, болните, претърпелите корабкрушение лица, санитарния персонал и военнопленниците. Приета е и революционната по своето значение Четвърта Женевска конвенция, разширяваща международноправната закрила на една нова по своя мащаб категория жертви, а именно гражданското население, макар че намиращите се на окупирана територия цивилни лица вече са били споменати в IV Хагска конвенция от 1907 г.

Женевските конвенции пренасят в международната правна система въпроси от морално и хуманитарно естество. Те възплъщават червенокръсткия идеал и са допринесли за спасяване живота на огромен брой хора, за подобряване участието на милиони военнопленници и цивилни интернирани лица, за събирането на стотици хиляди разделени семейства и за възстановяването на мира в десетки страни по света. Техният вдъхновител, автор и насърчител е Международният комитет на Червения кръст, който е удостоен чрез тези конвенции от световната общност на държавите със специален хуманитарен мандат за оказване на закрила и съдействие. В качеството си на неутрален посредник и в тясно сътрудничество с националните дружества на Червения кръст и Червения полумесец Международният комитет на Червения кръст допринася за прилагането на международното хуманитарно право, оказвайки медицинска помощ на ранените, болните и претърпелите корабкрушение, стремейки се да подобри режима на задържане на военнопленниците, издирвайки изчезнали лица и предавайки семейни съобщения.

При необходимост той организира и операции за хуманитарна помощ в полза на гражданското население чрез доставянето на храна, лекарства и облекло, както и посещения при лица, задържани по политически причини.

Основните правила на Женевските конвенции могат да бъдат обобщени по следния начин:

- На лицата, които не участват или са прекратили участието си във военните действия, трябва да бъдат зачитани както животът, така и тяхната физическа и психическа неприкосновеност. Те трябва винаги да бъдат закриляни и третирани хуманно, без каквато и да било дискриминация;
- Забранено е да се убива или ранява неприятел, който е изваден от строя или се е предал;
- Ранените, болните и претърпелите корабокрушение лица трябва да бъдат прибирани и подслонявани и да им се оказват грижи от воюващата страна, в чиято власт се намират. Закрилата обхваща също така санитарния персонал и медицинските съоръжения, транспортни средства и материали. Отличителният знак на тази закрила е червен кръст или червен полумесец на бял фон и той трябва да бъде зачитан;
- Забранено е да се използват оръжия или методи за военни действия, които биха могли да причинят ненужни жертви или прекомерни страдания. Животът, достойнството, личните права и убеждения на пленените бойци и на гражданските лица, попаднали във властта на неприятеля, трябва да бъдат зачитани. Те трябва да бъдат закриляни срещу всякакви форми на насилие или репресалии и имат правото да поддържат контакт със своите семейства и да получават хуманитарна помощ;
- Никой не може да бъде подвеждан под отговорност за деяние, което не е извършил. Никой не може да бъде подлаган на физически изтезания, психически тормоз, жестокости или унижителни телесни наказания;
- Участващите в конфликт страни трябва винаги да правят разграничение между гражданското население и бойците (комбатантите) с оглед на опазването на цивилните лица и имущество. Гражданското население и отделните цивилни лица не могат да стават обект на нападение. Атаки са допустими единствено срещу военни цели.

Ратифицираните от всички държави-членове на ООН Женевски конвенции от 12 август 1949 г., както и техните Допълнителни протоколи от 8 юни 1977 г., са сред малкото договори, в които е включено изричното изискване съдържанието им да бъде широко оповестено (за държавите това е договорно задължение, а за Червения кръст – уставен дълг).

В качеството си на институция, която допринася последователно за разпространението на международните хуманитарни ценности, Българският Червен кръст набляга върху стремежа си за постигането в нашата страна на разбиране, зачитане и подкрепа на международното хуманитарно право и на ролята и основните принципи на червенокръсткото движение, с цел утвърждаване нагласата за предотвратяване на насилието, човешките страдания и проявите на нетолерантност.

В името на тази цел Българският Червен кръст осигурява и разпространява наръчници, сборници, брошури, видеофилми и други специализирани материали, посветени на регулирането и ограничаването на методите и средствата за водене на война, и периодично провежда курсове и семинари по международните норми на хуманитарното право и човешките права за различни аудитории – офицери от въоръжените сили и службите за сигурност, червенокръстки служители и доброволци, журналисти, представители на държавни институции и неправителствени организации, както и на академичните и медицинските среди.

С оглед извършването на ефективна превантивна дейност по отношение на закриляните категории лица и обекти при евентуален въоръжен конфликт, Българският Червен кръст осъществява разностранно сътрудничество в областта на обучението по международно хуманитарно право и разгласата на неговите норми със съответните национални институции, полагайки усилия за създаването на мрежа от щатни и доброволни популяризатори в страната. БЧК също така систематично подпомага усилията на българското правителство и международните организации за оповестяване и изпълнение на съществуващите международни хуманитарно-правни разпоредби, за създаването на национални механизми за тяхното прилагане и организирането на медийни кампании във връзка с многобройните случаи на нарушаване нормите на човечността в световен мащаб, включително употребата на оръжия и военно-тактически способности с неизбирателен ефект и въвличането на деца в дейности от военизирано естество.

Балансът, създаден между хуманитарното право и другите правни режими, е с още по-значителна стойност днес, отколкото когато и да било преди. Освен, че представляват правна основа за дейността на червенокръсткото движение, Женевските конвенции и техните Допълнителни протоколи остават най-солидната опора за живота и достойнството на хората по време на въоръжен конфликт и техните норми продължават да запазват своята меродавност, тъй като гражданските права и свободи, съдебните гаранции и господството на закона не са пречки за държавната и индивидуална сигурност, а нейни предпоставки. Съвременните предизвикателства пред световната общност по отношение на ролята на международните хуманитарно-правни разпоредби, недостигът на политическа воля за прилагането им и съществуващите опити за изместване и дори за обезсмисляне на универсално приетите им основни принципи обуславят необходимостта от по-нататъшно активизиране на усилията ни за осигуряване на тяхното ефективно разгласяване и съблюдаване в условията на днешните въоръжени конфликти и по-специално, при т.нар. „война срещу тероризма“.